

Жељко Вујадиновић*

Оригинални научни рад
УДК: 329.3.:297(497)

НЕООСМАНИЗАМ, РЕИСЛАМИЗАЦИЈА И БАЛКАН – дијалектичке напетости –

Željko Vujadinović

Neoosmanism, (re)Islamisation and the Balkans – dialectical tensions –

Abstract: The emergence of the Republic of Turkey as a great power has been followed by attempts to restore the mission of the former Ottoman Empire (neoosmanism). Component parts of that process are the (re)Islamization of society and renunciation of the secular Kemalistic traditions, which is – along with the unresolved Kurdish issue – incompatible with the projected position of the leader of South East Europe. Besides the primary support of the USA, mainly in autonomous creating of Turkish foreign policy, Russia appears to be its most important economy partner.

Key words: Neoosmanism, (re)Islamization, the Balkans, the Republic of Turkey

Апстракт: Израстање Републике Турске у велику силу праћено је покушајима обнове мисије некадашњег Османског царства (неоосманизам). Саставни дио тог процеса је (ре)исламизација друштва и напуштање секуларних кемалистичких традиција, што је – уз неријешено курдско питање – неспојиво са замишљеном позицијом лидера Југоисточне Европе. Поред подршке САД, у првом реду, у аутономном креирању турске спољне политике Русија се јавља као њен најзначајнији економски партнер.

Кључне ријечи: неоосманизам, (ре)исламизација, Балкан, Република Турска

Стварање неке врсте економске, политичке и војне уније састављене од земаља (или већине њих) које су некада припадале Османском царству а чији би центар била Република Турска, представљало би

* Историчар, Филозофски факултет у Бањој Луци.

суштину идеје неосманизма (Дарко Танасковић, *Неосманизам. Повратак Турске на Балкан*, Београд, 2011). Она није нова и не може се искључиво везати за АКР (Партију правде и развоја), тренутно владајућу у Турској, иако је у њено вријеме постала препознатљива идеологија турске спољне политике, а актуелни министар спољних послова Ахмет Давутоглу њен најистакнутији протагониста.¹ Још је 1992. тадашњи турски предсједник Тургут Озал наредни, 21. вијек предвиђао као „турски вијек“. У складу са тим прорицањем је и Озалов иступ да су „све земље које су некад припадале Османском царству интересна сфера Турске“. Не тако давно, за актуелног премијера Рецепа Тајипа Ердогана „без мира у Хакарију (турски Курдистан) не може бити ни мира у Босни“.

Уз подршку САД Турска настоји да израсте у велику силу, а стварање велике силе – по правилу – праћено је кризама и сукобима (Милорад Екмечић, *Појам „Велике силе“ и умеће дипломатије*, у: *Огледи из историје*, Београд 1999; Pol Kenedi, *Uspon i pad velikih sila*, Beograd–Podgorica, 2003). Турска посједује претпоставке да прва од исламских земаља стекне статус велике силе, што може постићи само ако је присутна и у Европи. Покушајима решавања сложених проблема на Кавказу, Турска намјерава да преузме улогу коју су посљедњих стотинак година имале Русија и Британија. Намјера да се буде арбитар није обиљежје само турске балканске политике. Она постаје главни чинилац окупљања исламског свијета у будућим покушајима дестабилизовања Русије и Кине, крајњем циљу америчке евроазијске политике. Али, слабљењем Русије, јагма за сибирским богатствима претпостављено би водила свјетском сукобу (Александар дел Вал, *Исламизам и Сједињене Државе: алијанса против Европе*, Београд 1998). Могућност вјерских немира, сукоб са „унутрашњим исламом“, могао би бити примарни чинилац политичке нестабилности Русије (Милорад Екмечић, *Срби су за Америку народ који у себи носи опасни вирус*, Печат, децембар 2010, интервју).

Значај евроазијског простора истакнут је у управо објављеној новој америчкој војној доктрини (<http://www.dw-world.de>, прилог: *Кина на мети америчких војних стратегија*). Уједињени муслимански простор Средње Азије, религиозно фанатизован, представљао би респекта-

¹Већ чувени Давутоглуов говор у Сарајеву октобра 2009, у којем је образложио нека основна начела савремене турске спољне политике, изазвао је бројне реакције, иако идеје изнесене у њему нису нове. В. Жељко Вујадиновић, *Будућност региона у свијету промјена у Европи и Турској*, НСПМ, Посебно издање: Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске, Београд 2011, 90–94. Идеје изнесене у Давутоглуовој књизи *Стратешка дубина* (2001) представљају важна начела савремене турске спољне и уопште државне политике.

билну снагу. Америчко искоришћавање исламистичких покрета у борби против комунизма видљиво је било још приликом совјетске интервенције у Авганистану. Европска Турска била би и претпостављено јака гаранција да ће руски утицај на Балкану бити минималан. Као најјачи одјек недавне посјете потпредседника САД Џозефа Бајдена Турској истакнут је амерички интерес да Турска на Балкану буде у предности над Русијом (*Dnevni avaz*, 5. децембар 2011, преноси извјештавање турских медија). Али, околности нису тако једноставне. Последњих година видљив је развој економских односа Турске и Русије. Руска Федерација први је спољнотрговински партнер Републике Турске. Њихова размјена 2009. износила је 35 милијарди долара. Двије земље потписале су августа 2009. споразум о изградњи гасовода *Јужни ток* (за који је предвиђено да пролази кроз Србију, а један његов крак и кроз Републику Српску).

Тако се поставља комплементарно питање: да ли Европа сматра да би Русија и(ли) Турска могле да буду њен саставни дио? У случају Русије, као да се мало шта промијенило од Наполеоновог става од прије два вијека да су источне границе Пољске истовремено и источне границе Европе. И данашња Европа као да је покривена традиционалном америчком русофобијом. Најбоље функционише као војни савез – скоро да није било отпора успостављању америчког ракетног штита према Русији. Активности око успостављања америчког ракетног штита у неким земљама Источне Европе додатно су заоштриле америчко-руске односе. У обраћању грађанима Русије 23. новембра 2011. руски председник Дмитриј Медведев најавио је руски одговор (<http://www.Itv.ru/news/polit/191766>). С друге стране, нису ишчезли заговорници идеје „Европа са Русијом“. Николај Бухарин је још 1915. пропагирао централизацију цијеле Европе, са Русијом. Та потреба проистиче из чињенице да социјална револуција „разбија национално-државне границе“. Крајем Првог свјетског рата Григориј Зиновјев је предвиђао блиску повезаност сибирских рудника гвоздене руде и европских челичана. А генерал де Гол је замишљао Европу “од Атлантика до Урала“. Тренутне околности, посебно због енергетске зависности, ту визију намећу више као европску него као руску потребу (Милорад Екмечић, *Будућност гледамо кроз таму*, НИИ, 7. и 14. јануар 2010, интервју).

Прихватањем Турске у ЕУ, границе Уније биле би проширене до Сирије и Ирана (*Epus online*, мај/jun 2005, 26. мај 2005; www.emins.org). И поред америчке подршке чланству Турске, Европа (засад) не дозвољава ту могућност (Жељко Вујадиновић, *Будућност региона у свјетлу промјена у Европи и Турској*, НСПМ, Посебно издање: Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске, Београд

2011). Евидентно је да се турска политика постепено дистанцира од Запада и окреће радикалнијим исламским владама и покретима, иако се декларативна приврженост „западним демократским вриједностима“ често истиче. У Вашингтону дуго толерисане као реторика за домаћу употребу, исламистичке идеје премијера Ердогана постепено су прерастале у масовно расположење и званичну оријентацију државе.

Наравно, турски званичници у јавним наступима инсистирају на изграђивању европских вриједности у Турској. Актуелна турска влада радила је на демократизацији земље и прилагођавању закона европским традицијама. На референдуму 12. септембра 2010. измијењен је Устав, који је донијела војна хунта 1982. Укинута је члан 301 којим се брани част турске нације и на основу кога је суђено неким турским интелектуалцима, укључујући и нобеловца Орхана Памука, због његовог инсистирања да се отворено говори о страдањима Јермена у Првом свјетском рату и Курда. Начелно, укинута је супремација војних над цивилним судовима. С друге стране, отворена је могућност суђења члановима војне хунте која је дошла на власт 1980, посебно њеном шефу, генералу Кенану Еврену, за кога се говори да је представљао турску варијанту чилеанског генерала Пиночеа. Недавно, према најави државног тужиоца Горусена, Еврен (предсједник Турске 1980–1989) би могао са тадашњим најближим сарадницима бити осуђен на доживотни затвор. Происламистичка влада негира да тиме покушава да онемогући критике секулариста њој упућене. Управо ових дана објављено је да је државни тужилац затражио хапшење бившег војног шефа, генерала Илкера Басбурга, због сумње да је турска војска 2009. финансирала веб сајтове који су намјеравали да дискредитују исламистичку владу премијера Ердогана. Тиме је, у ствари, кулминирао процес обрачуна исламистичких владајућих елемената против истакнутих војних официра (војска је означена као главни чувар кемалистичких секуларних достигнућа).

Распад СССР и опадање стратешке важности Турске као чувара границе „слободног свијета“, редефинисање односа САД и Турске, посебно након 11. септембра 2001 (при чему су САД настојале да на чело Турске доведу умјерено исламску владу, лојалну западним вриједностима) а посебно економски процват у посљедњој деценији 20. вијека, дали су Турској самопоуздање да дјелује независно. Можда најјачи импулс за неоосманистичку офанзиву јесу дипломатски увијени али довољно јасни сигнали двију кључних чланица ЕУ, Француске и Немачке, да су врата Уније за Турску затворена. Усвајање резолуције у Француском парламенту о геноциду над Јерменима током Првог свјетског рата изазвало је реакцију Турске до нивоа дипломатског сукоба. Резолуцију у којој је погром османске Турске над Јерменима 1915–

1917. окарактерисан као „геноцид“ Европски парламент усвојио је још 1987. (*Резолуција о политичком решењу јерменског питања*. Док. А-2 33/87). Усвајање резолуција о геноциду над Јерменима у САД и Шведској довело је до дипломатског скандала повлачењем амбасадора из Вашингтона и Стокхолма. Није мање била оштра изјава премијера Ердогана да би као одговор на ове резолуције из Турске могло бити протјерано сто хиљада јерменских радника. С друге стране, Ердоган је одао јавно признање Србији због усвајања Декларације о Сребреници, „упутивши тако балканске муслимане, а посебно Бошњаке, да је такав став најмудрији, без обзира на то што је уједно и најлицемернији“. На тај начин Ердоган је изразио „саму срж капитализма, у којем је све тржишна роба или средство да се освајају нова и нова тржишта“ (Vuk Bačanović, *Ličnost u fokusu: R. T. Erdogan*, Dani, 07. април 2010).

Актуелна спољна политика Турске укључује принципе „нула проблема, ритмичку дипломатију и вишедимензионалност“. Политика „нула проблема“ претпоставља непостојање отворених питања у односима са сусједима. Од 10. до 15. октобра 2009. министар спољних послова Ахмет Давутоглу потписао је споразуме о турско-јерменским односима, међусобном укидању виза између Турске и Сирије и око 40 споразума различитог карактера са Ираком. Већ 16. октобра, боравећи у Сарајеву, означио је дух тог града као „дух заједничке историје“. Балкан је описао као „геополитичку тампон-зону, геокултурну интеракцију и геоекономску интеракцију“, чија историјска судбина може бити двојака – да буде у центру свјетске историје или да буде жртва свјетског надметања и територија друге силе. То су, истовремено, карактеристике Ирака и Авганистана, којима се мора „правилно управљати“ да не би били узрок регионалних криза. Циљ турске спољне политике је реинтеграција Балкана, Кавказа и Средњег истока, успостављање мира у тим областима да Турска не би „платила цијену“. Заједно са Турском, то су центри будуће свјетске политике. Балкан није европска периферија већ центар „Афро-Евро-Азије“. Представу о периферији побија једино османско доба, посебно 16. вијек, када је Балкан био центар свјетске политике. Да није било османске империје, Мехмед-паша Соколовић остао би „српски сељак“, а Београд и Солун провинцијална сеоска насеља. Сарајево је „прототип“ османске цивилизације и балканског успона. Балкански етнички сукоби послје 19. вијека наступили су због одсуства културне и економске интеракције и политичких ауторитета. Зато је дошло вријеме успостављања новог Балкана кроз обнављање „регионалног власништва, мултикултуралне коегзистенције и успостављање нове економске зоне.“ Насупрот Сарајеву, које је примјер „духа коегзистенције и заједничког живљења, организатори масакра у

Сребреници и источној Босни 90-их година 20. вијека нису толерисали културне разлике“. Потребно је обновити „успјешну причу“ (Давутоглу) османског Балкана. Услов његове стабилности је стабилна Босна и Херцеговина која је „мали Балкан.“ Организатори и учесници конференције у Сарајеву били су свјесни да муслимани и немуслимански генерално имају различите представе о османској прошлости, па је превазилажење стигматизације Другог први наредни задатак (Esad Hećimović, *Šta Turska hoće na Balkanu*, Dani, 27. Октобар 2009).

Одавно се говори да балкански народи нису у стању да створе стабилна друштва и да развијају односе добросусједске коегзистенције (Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd 1999; Bogoljub Šijaković, *A Critique of Balkanistic Discourse*, Toronto 2004). Бивше Османско царство сматра се бољим рјешењем од ратоборних балканских национализама. Сукоби су настали са повлачењем Турака. Премијер Ердоган је аудиторијуму Бошњачког института у Сарајеву 5–6. април 2010. представио савремену Турску као „капију са Истока која се отвара ка Балкану и балканској регији“, нагласивши да је „просперитет Балкана од виталног значаја за наше односе“. Као агилни промотор „Алијансе цивилизација“ утврдио је да се она манифестује управо у Сарајеву: „џамије, цркве, синагоге. Хантингтон овдје пада на испиту, јер управо је Сарајево доказ да нема сукоба цивилизација“. И поједини теоретичари сматрају да је Хантингтонова теорија о сукобу цивилизација (која је, у основи, изворно Тојнбијева) превазиђена и као супституција раније приче о сукобу великих сила (Милорад Екмечић, *Сукоб цивилизација или стварање светског система великих сила?* Зборник: Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану, Београд 1998), јер су „размјере Империје много простране. Цјелокупно човјечанство мора доћи под њену владавину“ (Antonio Negri-Michael Hardt, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, New York: Penguin Press, 2004). И држава је подређена интересима капитала, па је реална само „алијанса капиталиста“ (Vuk Wačanović, *Ličnost u fokusu: R. T. Erdogan*, Dani, 07. април 2010). Истичу се позитивни аспекти османског наслеђа, геополитичка важност и способност савремене Турске да обезбиједи мир и просперитет у сусједним регијама. Уз активно учешће у раду Организације исламске конференције и Уједињених нација, Турска промовише „конзервативну демократију“ као модел трансформације арапских друштава. Политика неоосманизма и инсистирање на поштовању исламских правила аргумент су за расправу о турском западњаштву и исламским вриједностима. Сматра се да већина женских чланова владајуће АКР носи мараме (што је једно од спорних питања унутар странке). Идеолошки коријени АКР могу се наћи у Исламистичкој странци

благостања (RP), Странци врлине (FP), па и Озаловој Отацбинској странци (ANAVATAN). Али, АКР наступа и реформистички, претпостављајући конзервативизам исламизму. Балканска турска политика покушава да буде симбиоза скоро неспојивог – исламизма и западних врједности.

Изгледа да је "одсањан сан" Турске као секуларне државе. Актуелни премијер Турске Реџеп Тајип Ердоган својевремено је осуђен на краћу затворску казну због јавног рецитовања пјесме: „Дамије су наше касарне, кубета су наши шлемови, минарети бајонети, вјерници војници ...“ Реосманизација (неоосманизам) неодвојива је од процеса напуштања кемалистичког лаицизма, што се манифестује у одустајању од идеје једнопартијске републике, засноване на темељима европске културе. Водећи турски историчар Халил Иналџик сматра да је исламизам неоодвојиви дио турске стварности (Милорад Екмечић, *Европа није чоколада већ војни блок*, Вечерње новости, 28. август 2010, интервју). Доминантна сунитска оријентација предодређује Турску као обновитеља калифата. Неоосманизам је уско повезан са исламским схватањем државе, која се види у унитарној форми. Ислам је снага која треба да уједини све етничке групе и помири њихову политичку анимозност. Исламизам је услов израстања Турске у велику силу. Парадокс је да ће на том путу имати као главног противника САД, које је сада подстичу да оствари позицију лидера на Балкану, Кавказу и у централној Азији, истовремено је одвраћајући од Израела и Блиског истока. САД, тренутно, Турску као будућу велику силу виде као свог савезника. У том процесу, за САД би већи проблем од исламског фундаментализма представљао развој исламског национализма и покушај стварања друштава на свјетовној основи. Муслимански банкари либералнији су капиталисти од њихових противника у муслиманским националним покретима (каква је нпр. БААС партија). Америчка подозривост произлази из њихове склоности социјалистичким експериментима. Исламистички капиталисти баве се трговином и финансијама више него индустријском модернизацијом, што је исплативије за западне корпорације (Александар дел Вал, *Исламизам и Сједињене Државе: алијанса против Европе*, Београд 1998).

Данашња реисламизација турске културе повезана је са покушајима идеолошког редефинисања карактера Османског царства. Истиче се да је дух вјерске и етничке толеранције (а не сукоба) био основни искуствени садржај његовог вишевијековног постојања. Чак и озбиљни турски историчари (нпр. Halil Inalcik, *Türkler ve Balkanlar*, Зборник: „Balkanlar“, Istanbul 1993; Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemide Balkanlar (1391–1918)*, исти зборник; Kemal Karpat, *The Ottoman Past and Today's*

Turkey, Brill, 2000) у новије вријеме заступају тезу како је једини период стабилности и мирног суживота на Балкану био рах ottomana. Слична гледишта заступају и поједини истакнути европски османисти (нпр. Hans Georg Majer, *The Functioning of a Multi-ethnic and Multi-religious State: The Ottoman Empire*, Зборник: Ислам, Балкан и велике силе, Београд 1997). Као примјер наводи се да је, посебно у 16. вијеку, знатан број високих достојанственика Турског царства био српског поријекла. Срби и Хрвати развијали су свијест о етничкој сродности тек када их је Турско царство груписало у вјерске заједнице. С друге стране, наглашава се да данас у Турској живи прилично велик број становника (чак и до девет милиона, што је свакако претјерано) далеког српског поријекла који су углавном сачували свијест о том српском поријеклу и српски језик и да постоје све претпоставке за успјешну економску сарадњу (Драгослав Милосављевић, предсједник Друштва српско-турског пријатељства Инат, 19. мај 2009, <http://www.srpskenovinecg.com/dija-spora/303-srbi-u-turskoj>).

Ваљало би ипак знати да је турским освајањима прекинут дотадашњи европски пут развоја балканских народа. Најизразитије се огледао у другачијем карактеру османског феудализма у односу на западноевропски. У османском феудализму претпостављен је државни карактер земљишног власништва, који је битно успоравао развој слободног тржишта. Свака новина, као и прихватање европских тековина, сматрана је светогрђем. Ту је и појава османског града, као и другачији амбијент развоја вјерских односа. Вјерске подјеле постале су одлучујући чинилац стварања каснијих националних идентитета, док су вјерске супротности биле изражене у времену кризе османске државе. Почетком Првог српског устанка, 1805, објављен је први свети рат православним Србима (о некој врсти светог рата, истина – необјављеног, против истих православних Срба, може се говорити и за рат у БиХ 1992–1995). Панисламизам има своје почетке у Босни, током Велике источне кризе (1875–1878).

Филозофија данашњих граница Турске (дефинисана послвије Првог свјетског рата као *misak-ı milli*, тј. турски природни национални простор) постепено је разводњавана јачањем исламизма и исламског интегризма, као и великим бројем имиграната досељених са извантурских подручја, посебно са Кавказа након пораза од Русије (1876–1878) и са Балкана након Берлинског конгреса (1878) и након изгубљених балканских ратова (1912–1913) и Првог свјетског рата (1914–1918). Имигранте различитог поријекла и језика повезивала је припадност

сунитском исламу и, посредно, лојалност османској династији. Потписивана свијест о ранијој домовини ипак је остала.

Активна политика према Балкану само је наставак некадашње, прекинуте распадом Османског царства. Заснива се на привредној снази Турске, што је предсједник Озал као доктрину истакао још почетком 90-их година 20. вијека. Посљедњих година Турска спада међу три водећа инвеститора у Албанији и на Косову и Метохији, а улагања у више великих сектора проширена су и на остале балканске земље. Турска трговина са балканским земљама шестоструко је порасла од 2000. до 2008. Са Бугарском и Грчком 2010. потписани су споразуми у вези са испоруком гаса из каспијског басена. Министар Давутоглу појављивао се и као медијатор у односима супротстављених исламских заједница у Србији (*Нови период за муслимане у Србији*, <http://www.b92.net>). У ауторском чланку истакао је да је „стартна премиса да (балкански) регион припада локалним народима... Све етничке, језичке и идеолошке групе су интегрални дијелови региона ...“ Балкански народи су једна породица, чије евентуалне несугласице би требало рјешавати у породичном кругу. Тако је „трилатерални механизам“ између Турске, БиХ и Србије „историјски корак“. Регионална реинтеграција, политичка, културна, економска, интелектуална интеракција узимају у обзир европске интеграције. Будућност Балкана, „микрокосмоса ЕУ“, утицаће и на будућност Европе. Као једина чланица Г-20 са Балкана, Турска би могла заступати интересе свих балканских земаља у тој групи. (Ahmet Davutoglu, *Umjesto podjela moramo podstaći širu integraciju*, Dnevni avaz, 31. август 2011).

Привредне прате културни утицаји. Турска је финансијер школа и универзитета у Босни и Херцеговини, Албанији и на Косову и Метохији, у којима је (као и у Румунији) отворила културне центре; ревизијом уџбеника историје у Албанији, на Косову и Метохији и Федерацији БиХ наглашен је османски период; подстакнута је обнова споменика из османског периода; емитовање турских „сапуница“ увелико је превазишло балканске оквире. Османско наслеђе и културне везе поспјешују економску сарадњу. У томе се види интерес заједничког приступа Европској унији (које није извјесно у скорој будућности), у којој би глас Турске, због добрих односа са свим балканским земљама, био веома цијењен (Анализа Gergelyja Nagyja коју је објавио transconflict.com.) Тројни сусрет министара Давутоглуа, Јеремића и Алкалаја у Истанбулу октобра 2009 (касније их је било још неколико) турски медији пренијели су на првим страницама и у ударним информативним емисијама. Фотографија руковања министара Јеремића и Алкалаја коментарисана је као први дипломатски сусрет представника

двију земаља од 1992 (што није тачно) и као успостављање пуних дипломатских односа, наравно – захваљујући иницијативи Турске.

Као да се не увиђа да Република Турска не може да обнови мисију Османског царства без изразите реисламизације сопственог друштва. С друге стране, Турска не би могла заузети мјесто лидера југоисточне Европе ако није модерна, секуларна држава. А она то не може бити прије него што ријеши курдско питање.

Помињање Балкана као једне регије на трагу је глобализацијских процеса. Глобализацију свијета под вођством великих корпорација, чија се сједишта углавном налазе у САД, ометају старе националне државе и дефинисање њиховог духовног простора. Организовање Балкана у једну регију под покровитељством Турске у геостратешком смислу је повратак у 1699, у вријеме послје Бечког рата. Не треба заборавити на још актуелна размишљања о обнови хабзбуршке Средње Европе. Управо се на Балкану тражи граница сусрета католичке Средње Европе и исламског „зеленог појаса“, усмјерених према Русији. Та граничност осуђује српску културу на „вјечни провинцијализам“. Недавна изјава вицепремијера Србије Ивице Дачића да Запад не искључује подјелу Балкана на европску и америчко-турску интересну сферу, чија би се граница подударала са некадашњом хабзбуршком и османском, изазвала је чуђење и обиље коментара (разумљиво, најчешће произвољних) (Dragan Risojević, *Granica ide posred BiH*, Press RS, 21. Децембар 2011).

Претпоставка да су Србија и Срби историјски савезник Русије детерминанта је негативног односа Запада према њима. Доживљавањем превасходно исламске БиХ као потенцијалне опасности, данашњи геополитички амбијент подсећа на некадашњи у процесу рјешавања Источног питања. То рјешавање одвијало се договорима и узајамним уступцима Запада и Русије. Руски уступци често су били везани за српске интересе ... (Милорад Екмечић, *Предговор* књизи: Васиљ Поповић, *Источно питање*, Београд 1996). Тако се долази до још једног угла посматрања ових збивања: колико је реторика интегрисања земаља западног Балкана (а тиме и БиХ) условљена односима САД према ЕУ али и према Русији? САД до данас нису нашле модел потпуних будућих односа са Русијом. Ти односи варирају. Страх да би Русија могла да понови историјску мисију присуства на Балкану није ишчезао из америчких стратешких планова. Русија се на Балкану доказивала као велика сила као што је на Балкану и губила тај статус.

Према томе, још је отворено питање да ли Турска на Балкану жели *стабилност* или *доминацију*? У зависности од стајне тачке, одговори се дијаметрално разликују прихватањем једне или друге опције. Да ли у

пракси може да функционише „амалгам ... од ислама, капитализма и либералне демократије“? Да ли је Балкан Турској потребан само као транзит, веза са Западом? (в. интервју проф. Соли Озела, Политика, 9. јануар 2011). Да ли се иза лијепих ријечи турских политичара крије једноставна намјера реинтеграције османске баштине? Отворено је и питање да ли ће Европа дефинисати јединствену политику према балканским земљама, којима за пријем у ЕУ стално испоставља нове услове. Кад су у питању балканске земље са значајном исламском популацијом (Албанија, БиХ, област Косова и Метохије), суштинска је дилема да ли ће их Европа пригрлити или на неки начин препустити Турској, која би онда заиста постала веома значајан чинилац и пандан концепту ЕУ. Не би то била само сатисфакција за неулазак у ЕУ, као што ни аустроугарска окупација БиХ 1878. није била само сатисфакција за претходни губитак неких италијанских покрајина.

Литература

Balkanlar, OBIV, EREN, Istanbul 1993;

Вал, Александар дел: *Исламизам и Сједињене Државе: алијанса против Европе*, Службени лист, Београд 1998;

Вујадиновић, Жељко: *Будућност региона у свјетлу промјена у Европи и Турској*, НСПМ, Посебно издање: Петнаест година Дејтонског споразума и будућност Републике Српске, Београд 2011;

Гасратян, М. А – Орешкова, С. Ф – Петросян, Ю. А: *Очерки историји Турсији*, Академија наук СССР–Институт востоковеденија, Москва 1983;

Екмечић, Милорад: *Огледи из историје*, Службени лист, Београд 1999;

Екмечић, Милорад: *Дијалог прошлости и садашњости*, Службени лист, Београд 2002;

Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век): Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног 11–13. децембра 1996, Историјски институт САНУ, Београд 1997;

Islam in the Balkans, Islamic studies: Special Issue, Volume 36, Numbers 2, 3, Islamic Research Institute, Islamabad 1997;

Kenedi, Pol: *Uspon i pad velikih sila*, Službeni list–CID, Beograd 2003;

Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану: Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног 10–12. децембра 1997, Историјски институт САНУ–Православна реч, Београд 1998;

Танасковић, Дарко: *Неоосманизам. Доктрина и спољнополитичка пракса*, Службени гласник, Београд 2011;

Todorova, Marija: *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd 1999;

Штампа: *Политика*, Београд; *Дневни аваз*, Сарајево; *Вечерње новости*, Београд; *Печат*, Београд; *НИН*, Београд; *Blic*, Beograd; *Dani*, Sarajevo.